

Archiregnum Hungaricum: a középkori magyar jogállam értékvilága

I. A Hunyadiak koráig „óriási lehetett a hajdani magyar Archiregnum dicsősége és sugárzóereje”!

Egyetemes értéket képviselő emlékezetműveltségi alapvetésként indokolt kiemelten hangsúlyoznom, hogy az *Archiregnum Hungaricum* valójában a keresztény egység eszménye jegyében megszervezett középkori magyar jogállam volt. Ezen alkotmányos jogrenden alapuló magyar királyi hatalom jelképe a keresztény oikoumené értéktárát felmutató Szent Korona volt! Rendkívüli jelentőségű, hogy magyar nemzeti értékteremtésünk és államszervező képességünk legfőbb alapját lovasíjász-hadművészetünk és az ennek alapját jelentő csikósvilág kiváló ménesei jelentették. Minden tankönyvben indokolt annak hangoztatása, hogy a magyar lovasíjász-hadművészet teremtett hazát itt, a Kárpát-medencében; és ez védte meg a keresztény Európát a Hunyadiak korában. Hat évszázadon át a magyar lovasíjász-hadművészeti értéktár biztosította szent királyaink hatalmát; ez teremtette a Magyar Szent korona jogrendjét; és ez volt a legfőbb védelmi erő a keresztény Európa megvédésekor. Szent István király országának egyetemes jelentősége kapcsán Íjjas Antal ezt rögzítette 1942-ben: „...óriási lehetett a hajdani magyar Archiregnum dicsősége és sugárzóereje.” (1) „Magyarország már a középkorban kiemelkedett a többi királyságok közül mint »főkirályság« — »archiregnum«”: ez a „még Szent Istvántól származó »apostoli« méltósággal együtt” értelmezendő. (2) A fenti megállapítások okán a legfontosabb arra utalnom, hogy az „apostoli magyar főkirályság” (*Archiregnum Hungaricum*) hatalmi világa, azaz „sugárzóereje” a Kárpát-medencében és a Kárpátokon túli ma-

gyar határvédelmi gyepevidék térségeiben egyetemes értéket képviselt a keresztény egység és a törvényesség eszménye jegyében. E tárgykör kapcsán leginkább a magyar királyi főkegyúri jog egyetemes jelentőségére indokolt hivatkoznom, mert ezen jogrendi alapvetés alapján alapították meg a magyar püspökségeink a Kárpát-medencében és a Kárpátokon túli gyepevidékeink térségeiben is. A Hunyadiak koráig az „apostoli magyar főkirályság” (*Archiregnum Hungaricum*) hatalmi világa, azaz „sugárzóereje” egyrészt a Duna mentén egészen a Fekete-tengerig, másrészt az Adriáig hatalmas jelentőséggel bírt Európa megvédésében. 1937-ben Pethő Sándor ezt emelte ki: a „szentistváni monarchia nemcsak a középkornak egyik legtekintélyesebb keresztény főkirálysága volt (*archiregnum*), hanem apostoli királyság is, amely a világegyház által elismert monarchiák rangsorában egészen kivételes jogállással rendelkezett”. (3) Mindezen kivételesség azon alapozódott meg, hogy az *Archiregnum Hungaricum* középkori magyar jogállam volt, melynek megtestesítője a magyar király volt. Ambrózy György 1934-ben a következőket írta: „Amikor Szent István felvette a kereszténységet, tehát átvette a keresztény kultúrát, még sem a svéd, sem az angol király nem volt keresztény.” Ezer évvel ezelőtti legkiemelkedőbb értéktáraink közé tartozik „a Szent István által alapított négy zarándokház (Róma, — mely azóta megszakítás nélkül fennáll —, Ravenna, Bizánc, Jeruzsálem), amelyek az első Collegium Hungaricumok voltak”, és „valójában külpolitikai képviseltek” voltak. A magyar műveltségi kör hatása kapcsán kiemelendő, hogy az „1280-as években épült bécsi Szent István templom portáléja a Jáki-templom portáléja után épült, s valószínűleg ugyanazok a magyar építőmesterek ké-

szítették”. „A bolognai egyetemnek a középkorban mintegy tíz magyar rektora volt. 1367-ben Pécsen már egyetemünk volt, egyike a legrégebb európai egyetemeknek.” A XV. században „tudományos akadémiánk volt Pozsonyban”. Hunyadi János és Mátyás király kapcsán kiemelendő, hogy „mindketten többször is előnyös békét köthettek volna a törökkel, de Európa keresztény kultúrájának védelmében felvették a harcot”. (4) Uralkodónk archirex és apostolkirály minőségében egészen a Hunyadiak koráig Európában a legerősebb központi államrend és lovasíjász-haderő birtokosa volt! 1984-ben Vajay Szabolcs a következőket rögzítette: „...Endrének éppen csak ki kellene várnia, hogy Konstantinápoly impériuma megüresedjen, s császári jogigényének érvényt szerezhessen, valóra váltva így azt, ami atyja és Komnénosz Manuel viszonylatában oly tragikusan meghiúsult: a Kárpátoktól a Taurusig terjedő magyar-görög perszonáluniót, melynek államszerkezetére már készen adott a keret, az Archiregnum Hungaricum működő sémája.” (5) A fenti alapvetések mentén érdemes a keresztény egység eszményére és a Kárpátokon túli magyar gyepűvidék határvédelmi jelentőségére is hivatkoznom, ezeknek különlegesen erős szerepük volt a középkori filhellén magyar és hungarofil görög kapcsolatok terén, leginkább a közös törökellenes küzdelmek idején! A fenti történelmi adalékokkal való összefüggések jegyében kiemelt jelentőségű Vajay Szabolcs alábbi összegzése: a Magyar Szent Korona a „szimbolika síkján” egyrészt „felszentelő erő, másrészt az államtestet hiánytalanná egészítő” jellegű volt: a „királyszentelés államjogi kihatása az Archiregnum egészére érvényes” volt. A „magyar Szent Korona-tanban a megkoronázott király” az „államtestet kitevő társadalmi tagozat egészével egyetemben alkotta volt az országot”, csakúgy, mint a középkori görög állam „kozmológiájában a keresztény oikouméné testéből és a kamelaukionnal felszentelt basileus hiereus isapostolos caput jellegéből adódott az eföldi teljesség, hogy az égivel egybevetve a Mindenséget tegye ki”. III. Béla király korától ez az „állambölcseleti alapvetés” volt az, ami „fokról-fokra követte a Bizáncban már századok óta kialakult szimbolikai gyakorlatot”. „III. Béla korából csak olyatén tárgyi hírmondók maradtak reánk, mint a

kataseista hangsúlyozott feltűnése az országos pecsét királyalakjának koronáján, a kettőskereszt hatalmi jelvénye Béla kései — azaz 1185 után vert — dénárainak hátlapján és — el ne feledjük! — maga a kamelaukion jellegű Szent Korona. A zárt koronát viselő és kettőskereszttel tetéztetett országalmát tartó uralkodó Imre király pecsétjén tűnik fel először, akit már az apja megszabta, új ceremonális rend szerint kentek fel az új Szent Koronával.” „1257-ben fordul elő először oklevélben” a „korona szentségi jellege”: ez „IV. Béla országglásának idején” valósul meg, aki „szintén bizánci hercegnőt választott nejéül”. „S hogy bizánci módra maga a királyi személy is szentnek tekintett, tanúskodjék arról uralkodóinknak sűrűn használt kitétele, amely »a szent királyok véreből« való származást hangsúlyozza. [...] III. Béla óta nyilván szentnek tekintetett, bizánci módra, a Szent Koronával felszentelt magyar király, csakúgy mint a hiereus címet viselő császári előképe. Erről tanúskodik Imrének felzendült öccse párthíveihez intézett szava is a Dráva-parti jelenetben: »Ki merné felemelni szentségtelen kezét felszentelt ura és királya ellen?«. Imre ezzel aligha megkoronázott voltára céloz csupán, hanem a Szent Koronával történt koronázás által az uralkodó személyére állandó jelleggel kiteljesült szentségi mivolta.” (6) A fenti alapvetések mentén érdemes az évezredekén átívelő filhellén magyar és hungarofil görög kapcsolatok értékvilágára utalnom, mely egyetemes értéket jelentenek Európa emlékezetműveltségi világában. E tárgykör évszázadokon átívelő jelentősége okán a XXI. században is fontos e kérdéskör kutatása, melyre jó példa a következő adalék. 2015. október 20-án került sor az MTA BTK Történettudományi Intézet és a „Lendület” Szent Korona Kutatócsoport szervezésében Tóth Gergely tudományos munkatárs Bizánci korona, görög hittérítés, „protesztáns” Szent István. Az államalapítás alternatív elbeszélése az evangélikus és református történeti irodalomban a 17–18. században című előadására. Akadémiai szintű tudástárról van szó, melyre jó példa a következő adalék is. 2014. március elején a legnagyobb görög egyházi méltóság, I. Bartholomeosz konstantinápolyi patriarcha hivatalos látogatást tett Magyarországon: március 3-án 16 órakor értékelvű előadást tartott a Magyar Tudományos Akadémián, melyen igen

nagy számban vettek részt a magyarországi görög közösség tagjai is. Az előadás során utalás történt arra, hogy Szent István magyar király görög kapcsolatrendszere igen sokrétű volt: itt indokolt rögzíteni, hogy *A magyar millennium emlékkönyve 2000–2001* (Bp., 2001) címet viselő kiadványban megtalálható „*I. Bartholomeosz konstantinápolyi patriarcha határozata Magyarország első királyának a Görögkeleti Egyház szentjei sorába való iktatásáról*”. A középkori magyar–görög kapcsolatrendszer jelentőségének valódi megértése, a korabeli magyar egyházi rendszer tekintetében fontos kiemelni, hogy Szent István „*idején királyi támogatással épültek keleti keresztény kolostorok Magyarországon, [...] kultusza és tisztelete jó példa a Kelet és a Nyugat közötti egységre, hiszen az első olyan szent az egyházszakadás óta kanonizált szentek sorában, akit mind a Kelet, mind a Nyugat szentként tisztel*”. (7) A kereszténység egységét fejezi ki az, hogy 2000-től Szent István királyunk a Kelet és a Nyugat közös szentje lett, és ez a XXI. században is egyetemes értéknek mutatja föl az „*apostoli magyar főkirályság*” (*Archiregnum Hungaricum*) örök érvényű voltát! Dr. Ballagi Aladár egyetemi tanár a következőket rögzítette 1912-ben: „*Magyarország ősidők óta, az egész középkoron át archiregnum, főkirályság, s nem valami közönséges királyság*”: a magyar király „*dicsőséges s az egész világon egyetlen apostoli államfő*”. „*Az ausztriai császárság megalkotásakor nem egyéb, mint egy nagy politikai abdikáció; mint többé nem egyedül álló, mint csak 1804-ben kényszerűségből felvett keresztény főhatalmi cím, mint újdonsült alakulat, elsőbbséget szorosan a heraldika szellemében semmi esetre sem követelhet az archiregnum Magyarország fölött. Címere tehát, ha Magyarországéval egymás mellé állítjuk, csak a heraldikailag bal oldalon, vagyis második helyen alkalmazható. A császári cím még ne tévesszen meg senkit, mert ez magában véve nem szerez elsőbbséget.*” (8) A tágabb összefüggések jegyében utalok arra, hogy magyar krónikáink a középkori görög krónikák által is megerősített történelmi igazságként mutatják föl a XXI. századi kutatók számára is legfontosabb örökségünket, a szkíta-hun-magyar azonosságunkat. E tárgykörben érdemes a görögök által rögzített „*királyi szkíta*” fogalomra is

utalnom, mert a megítélésem szerint az őseink kimagasló értéket képviselő államszervezési képessége őrződött meg e műveltségi minősítésben. Nemzetünk ősi államszervezési képessége mutatkozott meg Szent István királyunk korában is: az „*apostoli magyar főkirályság*” (*Archiregnum Hungaricum*) államrendje, vármegyerendszere és egyházszerkezete ezen műveltségi örökségünkön alapult. Marczali Henrik 1881-ben arról értekezett, hogy Magyarország „*rangra, tekintélyre, történelmi tradíciókra nézve első volt a monarchia örökös tartományai közt*”. „*Kétségtelenül az egyedüli, melyben még alkotó és összetartó erővel bírt a nemzeti állam eszméje. [...] Magyarország ez elsőségét elismerte már Miksa királyunk, midőn 1563-ban Ferdinánd császárnak azt írta: »bizonyos, hogy Magyarország kiválik Felsőged többi országa között«.* [...] A régi archiregnum rangra nézve Európa első hatalmasságai közt foglalt helyet.” (9) Magyarország sosem volt semmiféle tartomány, és nem is lehetett egy tartomány a többi tartomány között! Magyarország és a hozzá kapcsolt részek függetlenségéről szóló 1790. évi X. törvénycikk (a többi között) a következőket rögzítette: „*Magyarország, a hozzá kapcsolt részekkel együtt, szabad és kormányzatának egész törvényes módját tekintve (beleértve mindenféle kormányzásait) független, azaz semmi más országnak vagy résznek nincs alávetve, hanem saját állami léttel és alkotmánnyal bír, s ekként*” a „*tulajdon törvényei és szokásai szerint igazgatandó és kormányozandó ország, nem pedig más tartományok módjára*”. Ezen jogeszmény hatotta át a magyar jakobinus hazafiaink tevékenységét a XVIII. század utolsó évtizedében: legfőbb vezetőik (1795. május 20-án és június 2-án bekövetkezett kivégzésük révén) 225 éve lettek nemzeti szabadságeszményünk megdicsőült vértanúivá! Nemzeti jogeszményünk, a Magyar Szent Koronánk jogrendjének hungarikum voltát az is mutatja, hogy a magyar királyi főkegyúri jog alapján létrejött ortodox egyházszerkezet püspökei is mind magyar nemességet kaptak, és a magyar országgyűlés, jelesül a Főrendiház tagjai is voltak. Gróf Teleki József 1853-ban a következőket hangoztatta: Magyarország a XV. században „*Európa legnagyobb, legnevezetesebb királyságai közé tartozék és méltán nevezteték főkirályságnak*”

(Archiregnum), mely Hunyadi János alatt a törökök erejének dicsőn volt képes ellenállani, fiának erőteljes uralkodása idejében pedig szomszédai előtt minden körülmények közt tekintélyét fenntartva, azoknak nyugat és éjszak felé kemény törvényeket is tud szabni, míg keletre a hódításai és vas kormányának egysége által szinte idomtalan erőre növekedett ozmán császársággal is több ízben” is „dicsőteljesen megmérkőzött”. (10) A „szentistváni gondolatnak a tartalma” kapcsán kiemelendő, hogy a „magyar sosem volt elnyomó hatalmasság és Szent István királysága alkotmányos archiregnum, mely szabad egyének és népek intézményes együttműködéséből tevődött össze”. „Közjogunk alaptétele a Szent Korona tana, mely biztosítja az egyéneknek a nemzeti önkormányzatban való részesedést, megadja a központi hatalomnak a kimagasló tekintélyt s a szabad nemzetnek és alkotmányos királyának együttesen a teljes szuverénitást. De közjogunk ezt a szabad fejlődést nem tekinti a magyarság előjogának, hanem egyformán biztosítja Szent István minden népének. Ezért archiregnum Szent István birodalma, mert nem a hódítás jogán uralkodik idegen népek felett, hanem önként vállalt együttműködésben egyesíti őket a magyarsággal, s alkotmányos és keresztény intézményeit áthatja a legmagasabbrendű humánus. Ebben a birodalomban kilencszáz esztendő óta minden nép megőrizhette és meg is őrizte a maga nemzeti sajátosságait, magyar és nem magyar egyformán érvényesült ezen a földön, ha magáévá tette Szent István tanítását.” (11) Ezen alapvetések mentén érdemes arra utalni, hogy a keresztény egység eszménye és a Kárpátokon túli magyar gyeplővidék határvédelmi jelentősége kapcsán került sor a görög császár budai útjára 1366-ban a török hódítás elleni közös magyar–görög fellépés jegyében. E körben a legfontosabb a Kárpátokon túli magyar határvédelem megszervezése: leginkább a XIV. századi Havasalföld magyar alapítású püspökségének és Székely megyéjének a kiemelt jelentőségére indokolt utalni! A Kárpátokon túli térségek terén Vajay Szabolcs következő megállapításai fontosak: „Temesvár mint a keleti Délvidék katonai központja, nyilván egyik kiinduló helye lehetett Nagy Lajos pápai hozzájárulással kezdeménye-

zett” azon hadjáratainak, amelyek „az Archiregnum déli karéjának politikai ráncbaszedését is jelentették”. „Lajos király 1358 őszén talán személyesen szemlélte meg Boszniából megtérő hadát”, azt „1359-ben és 1360-ban ismét a meléktartományokban találjuk, ezúttal Szerbiában”, hiszen „egyre fenyegetőbbben bontakozik ki az immáron Európába átplántált török nagyhatalom, amelynek igazi ellenfele, az aléló Bizánc helyett, mindinkább a magyar király Archiregnuma” lett. (12) Báró Wlassics Gyula 1918-ban a következőket rögzítette: az „ezer éve fennálló történeti alkotmányára büszke nemzet” hazája kapcsán kiemelendő, hogy „Magyarország rendi alkotmánya az 1222-diki híres aranybullával csaknem egykorú Anglia magna chartájával”. „Történeti tény, hogy az állam közjogi fogalmához a magyar állam előbb jutott, mint a nyugati államok. A magyar középkori alkotmánynak van egy sajátoszerűsége, a »szent korona« fogalma, melyben egyesül a király és nemzet, tehát a szent korona nem a patrimonialis, magánjogias felfogás terméke, hanem a közjogi fogalomig emelkedett államfejlődés repraesentánsa (a régi rendi államban természetesen a nemesség és a király).” Magyarországon „igazi hűbériség nem volt”. „Magyarország 1526-ig önálló, már korán rendi alkotmánnyal” bíró „nagyhatalom (archiregnum)” volt. (13) A fenti alapvetések mentén indokolt ismét kiemelten hangsúlyozni, hogy Magyarországon sosem volt hűbériség, mivel alkotmányos jogrendünk révén az Archiregnum Hungaricum középkori magyar jogállam volt! Ambrózy György 1934-ben a következő alapvetéseket emelte ki: a XVIII. században „XIII. Kelemen pápa Mária Teréziának az őt megillető »apostoli« cím viselését megengedte, egyúttal megengedte, hogy Magyarország archiregnum (főkirályság) nevet viseljen, ami egyenlő cím minden császársággal”. „Itt jegyezzük meg, hogy Mária Terézia soha életében császárné nem volt, csak a császár felesége, ő apostoli magyar király volt és mint cseh királynő, a német-római szent birodalom választófejedelme.” (14) A középkori magyar jogállamot megteremtő Szent István királyunk tisztelete évezredek átívelő örökségünk! A Katolikus Háziasszonyok Országos Szövetségének alelnöke, Spillenbergszék Mária (1874–1947) tanárnő az ün-

neplés méltóságáról, a nemzeti ünnepekről, a szép asztalterítés igényes voltáról írva ezt fogalmazta meg 1934-ben: *„S ne feledjük nemzeti ünnepeinket sem. Csak az a nemzet élhet és maradhat fenn, ki nagyjait becsülni tudja és emléküket megőrzi. Nemzeti ünnepünk közül az első Szent István király ünnepe. Jusson ez kifejezésre a családban is. Helyezzük el az első szent király képét lakásunkban s tegyük Szent István napján a magyar föld virágaiból a képe mellé néhány szálát. Az ő keze még most is öröködik felettünk. S asztalunkról ne hiányozzék a nemzeti szín, akár szalagban, akár virágban helyezzük azt oda.”* (15) Nemzeti értékörzésünk kimagasló jelentőséggel bír az ünnepeink örömei és méltósága tekintetében, valamint a tudományok világában is. Jó példa erre a Magyarországi Tudományos Intézet megszületése, a nemzeti érdekű hungarológiai tudományos kutatások terén való egyetemes jelentőségű előrelépések okán igen bízom abban, hogy az évezredek átívelő filhellén magyar és hungarofil görög értéktár emlékezetmíveltségi jelentősége jegyében Bizantinológiai Műhely is fog majd szerveződni ezen intézet keretében. A XXI. század elején is kiváló előkép erre az, amikor 1945-ben a Nobel-díjas Szent-Györgyi Albert és Bay Zoltán vezetésével tudósaink megalapították a Magyar Természettudományi Akadémiát, melynek intézményi lényege abban fogalmazódott meg, hogy méltó színteret adjon a minőségi oktatásnak és a tudomány szabadságának. Az 1945 utáni korszakunkban nemzeti történelmünk két egyetemes jelentőségű alapvetése került teljes mértékben megszüntetésre. Az egyik a szkíta-hungar magyar azonosságunk őstörténeti és emlékezetmíveltségi jelentősége. A másik pedig a magyar Hunyadi nemzetség székely eredetére vonatkozó kutatások folytatása. A következők napjainkra immár teljességgel beláthatóak mindkét tárgykör terén: 1945 óta a tudományosság és az oktatás világában semmiféle olyan történelmi tankönyv nem került kiadásra, mely révén a diákok megismerhették volna e két történettudományi alapvetés tárgyköreinek lényegét és összefüggéseit. Napjainkra már egyetlen olyan tudományos fokozattal bíró magyar akadémikusunk, illetőleg egyetemi tanárunk sincs, aki a XIX. századi Magyar Tudományos Akadémiát

megalapító világkép emlékezetmíveltségi értelmezésével bírna a nemzeti történelmünk e két egyetemes jelentőségű alapvetésének tárgykörei terén. Bízom abban, hogy e napjainkra előállt helyzet felszámolása céljából – Szent-Györgyi Albert és Bay Zoltán fenti mintája alapján – a XXI. században megalapításra kerül az a Nemzeti Emlékezetmíveltségi Akadémia (NEA), mely új tudományos intézményi minőségében a legmagasabb szinten fogja képviselni azt a történelmi világképet, amely egyrészt a szkíta-hungar magyar azonosságunk őstörténeti és emlékezetmíveltségi jelentősége, másrészt pedig a magyar Hunyadi nemzetség székely eredetére vonatkozó kutatások tárgykörei terén megkezdő az elemző és összegző munkálatokat, majd azok eredményei a tankönyvekben rögzítve a diákok számára (2 évszázad után) ismét a történelmi valóság megismerését teszik lehetővé. E két tudományos alapvetés összefüggései jegyében indokolt utalnom arra, hogy az évezredek átívelő lovasíjász-műveltségi örökség képviselői voltak a XV. századi magyar huszárvilág vitézei, akik a legnagyobb keresztény hadvezér, Hunyadi János irányításával a „kereszténység védőpajzsa” eszmény jegyében oltalmazták hazánkat, és védték meg a keresztény Európát! Nemzeti oktatási rendszerünk számára örök példát mutat az, amit 1934-ben Ambrózy György megfogalmazott: *„a parlament elé kerül a középiskolai, oktatás reformjára vonatkozó törvénytervezet”* kapcsán lényeges, hogy a *„nemzeti öntudat fellángolása egy új és tartalmasabb racionalizmus reneszánszát”* jelenti. A *„nemzeti önbizalom”* növelése céljából a *„nemzetnevelésnek új útjai előtt állunk, vissza kell terelnünk az érdeklődést a nemzeti tradíciókhoz”,* mert ez *„maga a hazafiság, a tradíció a legerősebb kötelék, ami az embert nemzetéhez fűzi”*. Fontos minden olyan törekvés, amely a *„történelemtanítás tengelyébe a magyar nemzeti történelmet állítja és a világtörténelem eseményeit csak a magyar történet háttéréként, a magyar történelem eseményeivel kapcsolatban tárgyalja”,* hogy ezen *„kétségtelenül helyes alapelv egy új nemzeti szellemű öntudatos történelmi műveltség megalapozója”* legyen. A *„nyelvi, irodalmi és történelmi oktatás vezérelve”* a *„nemzeti öntudat újjáteremtése, a nemzet nagy tradícióinak alapján”,*

valamint a „történelmi képességeinkben való hi-tünk megszilárdítására és ébrentartására”. (16)

II. Második honalapítónk, IV. Béla király lovas íjászáinak diadala a közös magyar–görög haderő 1259-es pelagóniai csatájában

Lovasíjász-nemzetünk évezredek átívelő hadművészeti értékvilága a nemzetközi szinten is közismert valóságot jelentett a középkori Európában. Az 1259. évi pelagóniai csata magyar lovas íjászáinak jelentőségéről azért fontos megemlékeznünk, mert a közös görög–magyar haderő ezen diadala volt az első legfontosabb győzelem azon az úton, melynek eredményeként 1261-től ismét Konstantinápoly lett a középkori görög állam fővárosa. IV. Béla király megítélésében is különleges értékű ez a győzelem, hiszen még két évtized sem telt el a tatárjárás után, és máris segítséget tudott nyújtani a korabeli görögségnek az államuk újjászervezése terén. Második honalapító királyunk állam- és hadszervezői minősége egymást feltételező alapjai voltak a XIII. századi magyarság megerősödésének. IV. Béla király országépítése a Kárpát-medencében azért tudott hatalmas eredményre vezetni, mert a határvédelem rendszerét remekül sikerült kialakítani. Ez jelentette az alapot, hogy a Kárpáton túli területeken is megmutatta a magyar király a seregei erejét. E körben a közös magyar–görög haderő 1259-es pelagóniai csatája bírt a legkiemelkedőbb jelentőséggel: magyar lovasíjász-őseink ismét diadalt arattak a nemzetközi szinten. Nyugaton és Keleten egyidejűleg vívott küzdelmünk, valamint e csata görög helyszíne kapcsán a *Földrajzi közlemények* 1886-ban a következőket rögzítette: IV. Béla „*dicső királyunk uralkodása alatt a pelagóniai síkság számos magyart látott akkor*”, amikor „*1259-ben, magyar csapatok döntöttek el egy fontos ütközetet Bitolia Monasztir és Prilip között*”. „*Az út, mely Prilipből Bitoliáig visz, a nagy Pelagonia síkságon vezet keresztül. Termékeny, de nem igen sűrűen népesített vidék ez.*” Ráadásul minderre akkor került sor, amikor „*a tatárok kánja újabb támadással fenyegette hazánkat, midőn a magyar kard Stíriát foglalta el és István herceg Pettauban az ottani rendekkel civódott*”. A filhellén magyar és

hungarofil görög kapcsolatrendszer jelentősége okán különleges értékűek a hungarológia és a bizantinológia tudományterületei által feltárt történelmi tények és összefüggések, mert ezek mentén a középkori Magyarország nemzetközi jelentősége igen magas szinten mutatkozik meg. A XIII. századi magyar–görög kapcsolatokban azért van jelentősége a moreai krónikának, mert e mű rögzítette azt a történelmi valóságot, hogy a „*Pelagóniánál vívott csatában (1259) Theodoros megparancsolja magyar íjászáinak, hogy nyilait a tömeg ellen zúdítsák*”. (2) A *Földrajzi közlemények* 1886-ban írt arról, hogy a görög Palaeologosz Mihály császár hadseregében „*tekinthetetlen magyar íjász csapat volt*”. „*Megérkezés után rögtön előnyt biztosított magának a császári sereg felállításával és az elfoglalt kedvező terep által.*” A csata során kialakuló igen „*veszedelmes pillanatban a császári hadvezér a magyarokat küldé a harc vonalba*” a következő szavak kíséretében: „*Lőjjetek magyarok a harcolók sűrű tömegébe*” a „*halálthozó íjatok*” által. A „*vitéz magyarok csakugyan megfogadták ez utasítást*”: „*lövésük leterítették a lovakat, melyek nélkül a páncélos katonák alig tudtak mozogni*”. „*A magyarok föllépte a császári hadak részére biztosítá a győzelmet. Az ellenséges vezérek mind fogásba kerültek, az ellenséges csapat pedig vad futásban keresett menekülést.*” 1259-ben Pelagónia síkságán „*fényes győzelmet arattak a magyarok*”. (3) A közös görög–magyar haderő diadalát követően a görög uralkodó, „*Palaeolog új életre kelti a görög birodalmat*”, majd ezt követően „*a görögök Moreában is megvetették lábukat*”, majd komoly nemzetközi eredménye lett, hogy „*1265-től kezdve Velence is békésebb politikát folytat VIII. Mihály birodalmával szemben*”. (4) Fontos rögzíteni, hogy az 1259. évi pelagóniai győztes csata utáni hadi helyzet ahhoz vezetett, hogy két év múlva, 1261-ben VIII. (Palaiologosz) Mikhaél visszafoglalta Konstantinápolyt is: ez azt jelenti, hogy az egyesített görög–magyar sereg által megvívott csata eredménye lett, hogy ismét létrejött a birodalmi létet képviselő Görög Császárság, mely a Palaiologosz-dinasztia majd két évszázados uralma révén 1453-ig volt képes megszervezni a görög államrendszert a kereszténység védelmében. A Kárpáton túli gyepevidék lovas íjász magyar hadserege döntő szere-

pet vállalt a páncélos haderővel szemben aratott csatateri diadalban! Magyar hazánk, az *Archiregnum Hungaricum* történetében kiemelkedő jelentőségű, hogy ezen győzelem után IV. Béla király számára lehetőség nyílt a Kárpátokon túli magyar gyepűvidék határvédelmi rendszerének újjászervezésére. Második honalapítónk XIII. században lerakott határvédelmi rendszere a Kárpátokon túli területeken egészen a Hunyadiak koráig meghatározta a magyar honvédelem katonai lehetőségeit. Mindez a XIII–XV. századi magyar–görög kapcsolatok jegyében is izgalmas kérdéskört jelent. E körben fontos utalnom arra, hogy a „*pascua Romanorum*” területe (jelentése a „rómaiak legelője”) a „*pastores Romanorum*” („rómaiak pásztorai”) fogalommal együtt értelmezve a Konstantinápoly irányában kereskedelmi tevékenységet folytató XI–XIII. századi lovas íjász magyar pásztorvilágot jelentette. A középkori görög birodalom hivatalos neve egészen 1453-ig „*Baszileia tón Rómaiôn*”, azaz a Rómaiak Birodalma, a köznyelvben pedig Rómania volt (ennek jelentése: „*Rómiaország*”). Hunyadi János kormányzó 1447. október 12-én kelt oklevelében megemlíti a Vaskapunál, a „*havasalföldi síkságon*”, valamint „*a régi görög birodalom határainál*” („*scilicet in confinibus Romanie*”) vívott törökellenes csatákat. (5) A XI–XII. századi magyar–görög határt jelentő Havasalföld görög neve Oungrovlachia volt, amely Magyarpásztorföld jelentéssel bír. Az évszázadokon átnyúló eredmények körében különösen fontos rögzítenem a Kárpátokon túli magyar határvédelem kapcsán a XIV. századi Havasalföld magyar alapítású püspökségének és Székely megyéjének a kiemelt jelentőségét! Középkori magyar haderőnk alapját lovasíjász-pásztorvilágunk csikósai és gulyásai jelentették, így e téma kapcsán érdemes néhány összegző gondolatot rögzítenem. Pásztor: ez a szó szabad ember jelentéssel bírt a régi időkben, és még ma is érezni a pásztorvilág évezredek átívelő üzenetét. A pásztor nem pusztán egy adott személy, nem pusztán egy munkavégzést ellátó egyén megjelölése. Számos olyan, nagy műveltséget hordozó érték maradt fenn napjainkra is, melyeknek fogalmi és életmódbeli számbavétele után látszik igazán, hogy milyen ember is volt a régi idők pásztora. Pásztorerkölcs: a pásztorvilág egész magatartási rendjének alapja

a rábízott állatállomány iránt érzett felelősség: igaz ez a létszám, a szaporulat és a minőség tekintetében is. A pásztor volt a világ első tenyésztési szakértője (mai szóval minőségbiztosítási genetikai szakértőnek neveznék): az állatállomány minőségét megőrizni, egyre jobb minőségű állatállományt tenyésztetni komoly tapasztalatot és szaktudást igényelt. Pásztor volt a világ első állatorvosa is: a különféle sérülések és betegségek által érintett állatok gyógyítása; a fertőzések elkerülése végett elkülönítése, levágása; mind a természet adta feladatai közé tartozott. Pásztor volt a kor legjobb honismereti szakértője: legeltető és legelőváltó életmódja révén a kisebb és a nagyobb térségek földrajzi, domborzati, vízrajzi ismereteinek birtokában volt, hiszen a kiváló legelő és a minőségi víz a legalapvetőbb feltételei az állattenyésztésnek. Pásztor által legeltetett állatállomány élt a gyepen: földművelés által nem művelt gyep, azaz igazi gyepű volt ez a paraszti világ szántóföldjei között. Lovasíjász-pásztoraink nagy szabadságban élő gyepűvilága létezett a határokon is: a középkori államok természetes határai voltak a vizek, a nagy folyók és hegyek is. A Kárpátokon túli keleti és déli területek gyepűrendszerének nemzet- és országvédő szerepét jól mutatja, hogy évszázadokon át milyen tudást és erőt mutatott a pásztorok világa. Lovasíjász-pásztoraink voltak a magyar határvédelem legfőbb helyi erői! A távolsági állatkereskedelem becsületvilágának legkiválóbb képviselői voltak a lovas íjász magyar hajdúk, akik a XV. század elejéig főként a Konstantinápoly irányába, majd ezt követően a Velence és a német területek felé zajló kereskedelem gyakorlati szakértői voltak. Pásztorjog („*ius valachicum*”): ez volt a nagy szabadságban élő lovasíjász-műveltségű magyar pásztorvilág legfőbb, a maga természetes voltából fakadó eredendő joga. E pásztorjog legjobban ismert történeti valósága volt a székelyek ökorádója: ezt a jogot középkori magyar királyaink mindig elismerték. Ezen nagy székelyszabadsággal együtt járt az országhatárt védő hadkötelezettség vállalása. A pásztorjog és a hadkötelezettség évezredek egymást erősítő voltának szerves gyümölcse lett a magyarság székelysége, melynek történeti világa a legértékesebb magyar örökség napjainkban is. Lovasíjász magyar csikósaink és gulyásaink világa vi-

tézi minőséget és életmódbeli gazdagságot teremtett a középkori Magyarország, azaz az *Archiregnum Hungaricum* dicsőséges korszakában!

III. Az *Archiregnum Hungaricum* világképe lovasíjász-ösiségünkről a Kaukázustól *Magna Hungaria* térségéig

Lovasíjász-őstörténetünk értékvilágának a felmutatása kapcsán kiemelkedő jelentőségű, hogy a középkori *Archiregnum Hungaricum* magyar krónikáiról évszázadokon át méltó módon rögzítették lovasíjász-ösiségünk alapvetéseit, amelyek a Kaukázustól *Magna Hungaria* térségéig régészeti leletekkel is igazolt történelmi valóságunk! E tárgykör kapcsán igen lényeges, hogy 2020. február 17-én nyílt meg a Magyar Nemzeti Múzeum Pulszky-termében az *Ezer és ezer jel – Őstörténetünk kaukázusi forrásai* című kiállítás. E kiállítás az Emberi Erőforrások Minisztériuma, a Magyarságkutató Intézet és a Kelet- és Közép-Európai Kutatásért és Képzésért Alapítvány támogatása, valamint a moszkvai Mardzsani Alapítvány, a Krasznodari Állami Történelmi és Régészeti Múzeum, az Anapai Régészeti Múzeum, a Magyar Nemzeti Múzeum, az Országos Széchényi Könyvtár és az Országgyűlési Könyvtár kiváló együttműködése révén valósult meg. A kolozsvári régészeti iskola megalapítója, Pósta Béla (Kecskemét, 1862 – Kolozsvár, 1919) régész, egyetemi tanár életműve és gróf Zichy Jenő expedíciói előtt is tisztelgést jelent ez a remek tárlat, melynek kurátora M. Lezsák Gabriella régész volt. Lovasíjász-őseink kapcsán kiemelten fontos hangsúlyoznom, hogy a középkori krónikáink alapvetésként rögzítették szkíta-hun-magyar azonosságunkat, és írtak a magyar őshazáról is. E tárgykörben azok a régészeti kutatások a legfontosabbak, melyek lovasíjász-őseink emlékeit tárják föl a Kaukázustól egészen fel a Volga mentén *Magna Hungaria*, azaz a mai Baskíria térségéig. A XIV. század közepén megalkotott Képes Krónika írt arról, hogy Attila király fia, Csaba királyfi a hun testvérháború után először görög nagyatyja országában élt 15 ezer hívével egyetemben 13 éven át; majd pedig innen ment hun népével Szkítiába a hun nagypapjához, Ben-

degúzhhoz. Szkítia őstörténelmi jelentősége kapcsán kiemelendő, hogy már a Kr. előtti VIII. századtól kezdve a Don és az Al-Duna közötti síkságon és a peremterületein létező lovasíjász-műveltségű világ neve volt a görög forrásokban *Scythia*. A Kr. utáni III. századtól *Scythia Minor* (Kis-Szkítia) volt a mai Dobrudzsa területe (a Duna-deltától délre); míg az Al-Duna bal partja volt *Scythia Maior* (Nagy-Szkítia). „Szkítia provincia”: ezen egyháztartományként is létező fogalom iránymutató jelentőséggel bír a Fekete-tenger mentén fennálló IV–VII. századi igen erős hun-görög kapcsolatok, valamint a Duna-mentén létező és egyetemes értékrendet felmutató ókeresztény hun világ történelmi kutatása szempontrendszerének meghatározása körében is. Csaba királyfi utódainak világát, azaz az V–VII. századi Szkítia magyar régészeti emlékeit a Fekete-tenger partvidékén indokolt a leginkább kutatni: ez magában foglalja a Duna-deltától egészen a Kaukázusig terjedő térségeket, valamint természetesen *Magna Hungaria* területét is. A VII. századi kaukázusi „*Hunországon és az ellenőrzése alatt tartott kelet-kaukázusi területeken forgalmas kereskedelmi utak haladtak át*”. E térség kereszténysége kapcsán kiemelendő, hogy Világosító Szent Gergely „*unokája, Grigoris is térített ezeken a tájakon*”. A „*hun társadalom, vallás és szokásrend kutatása*” fontos tárgykör, amely „*lényeges adalékokkal szolgálhat az egyetemes vallástörténet számára is, főleg a korai térítésekre vonatkozóan*”. Ezen adalékok „*mindenkinél jobban érdekelhetnek minket, magyarokat, akiket nemcsak mondai hagyomány fűz össze a hunokkal, de reális történelmi kapcsolatok is*”. A VII. században Hunországban Jézus Krisztus tanítása szerint tisztelték „*az Istent, aki teremtette a Napot és a Holdat*”. (1) A Kaukázus a görög műveltségi térben sokszor „*Szkíta Kaukázus*” néven is említődik. (2) Fontos utalnom arra, hogy a kaukázusi Hunországonk öröksége a Krím félsziget; valamint a középkori magyar krónikahagyományban szereplő testvérpárunk, Hunor és Magor sorsának a Meótisz világából megőrzött történelmi emlékei mentén is kimagasló jelentőségű. Meótisz és a fentebb említett gróf Zichy Jenő családnevének eredetkutatása kapcsán érdemes az alábbi „*Zichy/Zichia/Zikhia*” összefüggésekre is hivatkoznom. A zichek népe Zichiában (a

mai Krím félsziget tájékán) élt. (3) Zichia a Fekete-tenger keleti partjától a Kaukázusig terjedő terület volt. Zichia északi része volt Meótság, ahol a hun-magyar népesség lakott. (4) A Fekete-tenger északi részén élő zichek zékhoi néven említődnek a görög forrásokban. (5) A „zékhoi” görög szó megítélésem szerint székely jelentésű. Zichia volt a „*Régibb (Ősibb) Magyarország színhelye*” a „*meótszi ingoványokon túl*”. (6) Lovasíjász-őseink régészeti kutatása a Kaukázus, a Meótság és Baskíria (*Magna Hungaria*) térségeiben kiemelkedő fontosságú a XXI. századi archeogenetikai vizsgálatok okán, amire jó példával szolgálnak az alábbi adalékok is. Az Alsó-Volga 400 km-es hosszú keleti ága az Ak-Tuba folyó. E térség kapcsán fontos megemlítenem, hogy több történész is írt arról, hogy 885 táján a Fekete-tenger térségében, az Ak-Tuba folyónál magyarok éltek: e népesség XIII. századi leszármazottai lehettek azok a baskíriai magyarok, akikkel Julianus barát kapcsolatba került. *„1232 táján négy domonkos szerzetes indult el a keleti magyarok megkeresésére, s közülük az egyiknek sikerült a nyomukra bukkannia. Az újabb expedíció 1235-ben kelt útra, a négy barát egyike az a Julianusz volt, aki végül is eljutott a volgai magyarokhoz. Költségeiket Béla herceg fedezte.”* (7) Baskíria területe is a magyarság őshazájának egyike volt. A Kr. utáni IX–XIII. századi magyarságot „*basgird*” néven nevezték az arabok és a perzsák is. (8) A tatárok, mongolok támadásának esett áldozatul „*a Volga vidék számos népe és országa, köztük azok a keleti magyarok is, akiket Julianusz barát 1236-ban a Volga-vidéki hazájukban meglelt, és magyar nyelven beszélt velük*”. (9) Fontos utalnom arra, hogy a Kaukázustól északi irányba, felfelé a Volga mentén található *Magna Hungaria* történeti érték-tára az évezredek átívelő összefüggések mentén mutatkozik meg igazán. A „*magyar lótarás több mint két és fél ezer éves múltra tekint vissza*”. A Kr. előtti 700–500 közötti korszak a szkíta kor: a „*gyerekkoruktól kiválóan lovagló pásztorokból álló nomád hadsereg legütőképesebb része a mozgékony könnyűlovasság*”, amely ijjal és nyállal volt felszerelve. A magyarság *Magna Hungáriában* törzsi szervezettségben élt. Kr. után 700-750 táján hagyta el a magyarság *Magna Hungáriát*. (10) Nemzetünk lovasíjász-műveltségi örökség-tárában a kizárólagos őskép Szkítia: ez a Kr. utáni

II. évezredben is mindvégig képviselt és a mostani évezredünkben is folyamatosan kifejezett eredettudati emlékezetműveltségi alapvetésünk. Szkíta ősiségünk a XV. századi Európa tudóskörében teljességgel közismert volt! Hunyadi Mátyás király udvarában köztudott volt, hogy „*Heraklész fiától, Scythától származtak a scythák, és ezektől a hunok, a magyarok*”. Mátyás királyt „*heraklészi hősnek*” és „*scytha Mars*” néven nevezte Antonio Bonfini. Az itáliai tudós, Bonfini is tudta, hogy a magyarok rokonai Szkítiában éltek, akik szintén ugyanazt a magyar nyelvet beszélték: őket kutatta Mátyás király is, hogy letelepítse őket Magyarország elpusztult vidékeire. E magyar király tekintetében fontos görög vonatkozás, hogy a budai palotájának bronzkapujára Héraklész 12 munkáját vésték föl. (11) Mindig nagy öröm arról is megemlékezni, hogy testvérem, Diószegi Edina Csilla *Magna Hungaria*, azaz a mai Baskíria területéről indult haza lovascsapatával a Kárpát-medencébe, és ennek keretében Vereckén áthaladva érkezett a Hősök terére 25 esztendővel ezelőtt. E lovascsapat tagjai a következők voltak: Csobolyó Miklós, Baka Virág, Borbély Sándor, Diószegi Edina Csilla, Erszény József, Ferenczi György, Gál Zoltán, Juhász Béla, Marschall Norbert, Murai Bősze Antal, Sott János, Sófalvi László, Szamonek István, Tarcza Orsolya. 1995. május 23-án találkozott először Edina és baskíriai lova: az akkor megkötött barátságuk azóta is tart! 1996-ban megjelent *Csitri naplója. A megismételt honfoglalás 1995* című könyve 28. oldalán így írt erről: „*Itt van Ó. A nagy Ó! Hogy ki? Hát a lovam!*” Mese lett a neve, hiszen az „*Emese – ősi magyar név, ami pedig még hozzátartozik a nevéhez, az, hogy Meseszép*”. „*Mert számomra az!*” **Az Archiregnum Hungaricum középkori magyar jogállam egyetemes jelentősége, lovasíjász-ősiségünk és szkíta-hunmagyar azonosságunk jegyében bízom abban, hogy a XXI. században megvalósul az a történelmi lovas túra is, melynek magyar lovasai a kaukázusi Hunország emlékét őrző régészeti lelőhelyek egyikéről indulva jutnak el a Fekete-tenger partvidékén a Duna-deltáig, majd onnan a folyó vonalát fölfelé követve érkeznek végül a Hősök terére!**

Források: I. A Hunyadiak koráig „óriási lehetett a hajdani magyar Archiregnum dicsősége és sugárzóereje”!

(1) Ijjas Antal: 1542. január 26. Erdélyország megalakulása. In: Nemzeti Újság. XXIV. évfolyam. 1942. január 25. 11. o.; (2) Petrichevich György: Történelmi és közjogi hibák a katonai Mária Terézia-rend alapítólevelében. In: Törvényhozók Lapja. VI. évfolyam. 17–18. szám. 1937. szeptember 1. 121. o.; (3) Pethő Sándor: Az apostoli királyság és a protestáns társadalom. In: Magyarság. 18. évfolyam. 288. szám. 1937. december 19. címlap; (4) Ambrózy György, a Mária Terézia Rend lovagja: Régi dicsőségünk... In: Pesti Hírlap. LVI. évfolyam. 79. szám. 1934. április 10. 6. o.; (5) Borosy András: A keresztes háborúk és Magyarország. II. rész. In: Hadtörténelmi Közlemények. 109. évfolyam. Bp., 1996. 2. szám. 41. o.; **Vajay Szabolcs: *Dominæ reginae militis. Árpád-házi Jolánta magyarjai Valencia visszavétele idején.* In: *Társadalom- és művelődéstörténeti tanulmányok. Mályusz Elemér Emlékkönyv.* Bp., 1984. 399–401. o.;** (6) Vajay Szabolcs: A Szent Korona kamelaukion jellege. In: Aetas. 1990. V. évfolyam. 3. szám. 151. o.; (7) Latorcai Csaba: Köszöntő beszéd. In: Magyarország és a Balkán vallási és társadalmi kapcsolatai. Bolgár Kulturális Fórum. Bp., 2011. 5–6. o.; (8) Az Újság. 10. évfolyam. 237. szám. 1912. október 6. 3. o.; (9) Marczali Henrik: Magyarország története II. József korában I. kötet. Bp., 1881. 37. o.; (10) Gróf Teleki József: Hunyadiak kora Magyarországon. VI. Pest, 1853. 7. o.; (11) Eckhardt Tibor: Magyar hűsvét. In: Magyar Nemzet. III. évfolyam. 64. szám. 1940. március 24. 21. o.; (12) Vajay Szabolcs: Temesvár Anjou-kori címere: Hertzeg István főbíró 1582. március 8-án kelt magyar nyelvű levelének pecsétje. In: Levéltári Közlemények. XVI. évfolyam. 2. szám. 1975. 230. o.; (13) Báró Wlassics Gyula: Ausztriának viszonya Magyarországhoz. In: Budapesti Szemle. 175. kötet. 499. szám. 1918. 13–14. o.; (14) Ambrózy György, a Mária Terézia Rend lovagja: Régi dicsőségünk... In: Pesti Hírlap. LVI. évfolyam. 79. szám. 1934. április 10. 6. o.; (15) Spillenbergy Mária, a Katolikus Háziaszonyok Országos Szövetségének alelnöke: Hogyan ünnepeljük a családi, az egyházi és nemzeti ünnepeket és hogyan terítsünk ezeken az ünnepeken? In: A magyar úriasszony otthona. Bp., 1934. 172. o.; (16) Ambrózy György, a Mária Terézia Rend lovagja: Régi dicsőségünk... In: Pesti Hírlap. LVI. évfolyam. 79. szám. 1934. április 10. 6. o.; **II. Második honalapítónk, IV. Béla király lovas íjászáinak diadala a közös magyar-görög haderő 1259-es pelagóniai csatájában** (1) Strausz Adolf: Cikkek Makedóniában. In: Földrajzi közlemények 1886. 597. o.; (2) Kropf Lajos: Történeti irodalom. Schmitt, John: The Chronicle of Morea. In: Századok. 1904. 895. o.; (3) Strausz Adolf: Cikkek Makedóniában. In: Földrajzi Közlemények 1886. 598., 599. o.; (4) Patek Ferenc: Az Árpádok és Anjouk családi összeköttetése. In: Századok. 1918. 474. o.; (5) Diplomata Levéltár. Q szekció. Erdélyi országos kormányhatósági levéltárakból. F. GYIKOL. Cista comitatum. Q 327.DL-DF:29792.; **III. Az Archiregnum Hungaricum világképe lovasíjász-ösiségünkről a Kaukázustól Magna Hungaria térségéig** (1) Szalmási Pál: Movses Kalankatuaci a kaukázusi hunok vallási kultuszáról. In: Keletkutatás 1974. Szerkesztette Kara György és Terjék István. Bp., 1975. 96., 98., 99., 102. o.; (2) Szabó Árpád: Aranygyapjú. Bp., 1966. 465., 475. o.; (3) Biborban született Konstantin: A birodalom

kormányzása. Kiadta és fordította Moravcsik Gyula. Bp., 1950. 285. o.; (4) Szádeczky-Kardoss Lajos: A székely nemzet története és alkotmánya. (Bp., 1927) Bp., 1993. 15., 16. o.; (5) Timkó Imre: A vándorló magyarság kapcsolatai a keleti kereszténységgel a honfoglalás előtt (V–IX. század). In: Vigilia. 35. évfolyam. 1970. augusztus. 507. o.; (6) Bendefy László: A magyarság kaukázusi őshazája – Gyeretyán országa. Bp., 1999. 155. o.; (7) Kristó Gyula: Árpád-házi uralkodók. IV. Béla. In: Interpress Magazin. 1987. november. 13. évfolyam. 11. szám. 31. o.; (8) Zsámbéki László: Magyar művelődéstörténeti kislexikon. Bp., 1986. 54., 55., 60–61. o.; (9) Kristó Gyula: Árpád-házi uralkodók. IV. Béla. In: Interpress Magazin. 1987. november. 13. évfolyam. 11. szám. 36. o.; (10) Fodor István: Verecke híres útján... Bp., 1980. 21., 186., 189., 150–152. o.; (11) Antonio Bonfini: Mátyás király. Bp., 1959. 23., 24., 31. o.

Kassai Lajos
lovas íjász,
Ópusztaszer,
2007